
ВОЛОДИМИР ОСТРОВСЬКИЙ

▲

**НОВІ
ЛЕГЕНДИ
ХОЛМЩИНІ**

**ЮВІЛЕЙНЕ
ВИДАННЯ**

**НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА
„НАША БЕСІДА“
1926**

ВОЛОДИМИР ОСТРОВСЬКИЙ.

**НОВІ
ЛЕГЕНДИ ХОЛМЩИНІ**

ЮВІЛЕЙНЕ ВИДАННЯ

.....

**ВАРШАВА, 1926
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „НАША БЕСІДА“**

З м і с т.

1. Камінь долі.
 2. Заклятий дзвін.
 3. Старий учитель.
 4. Світе Тихий.
 5. Чого так сумно ліс шумить.
 6. Лихе зілля.
-

Камінь долі

I.

Оре холмщак поле, оре. Потом поливає. Всю силу через плуга у землю вливає. Надією, як хлібом, скріплює духа й тіло.

Сіє врожай майбутній, життя нове. Журливe „вчора“ з надійним „завтра“ в одну цілість звязує.

В буття.

Звязує, мов повутиння, в якому засів павук, товстий, неситий. У кволих зернах кидає в землю зародки того, що сам, що діти його, внуки й правнукі будуть споживати.

Найбільше таїнство життя творить. Спиніть його руку — й смерть пройде околицями, оберне села в цвінтари, хати — у труни.

Та — оре він, сіє.

А що вродить? Невже знов злидні? Невже знов нива заколоситься кайданами? Невже знов намолотить він лиха й недолі? Невже намеле, при вітря пустомовства, на жорнах розбррату — недолі та зневіри?

— Ори ти глибше, прадідівський плуже! Ори до нетра рідної землі! Добудь із неї всі скріті й приспані сили!

Оре холмщак, оре.

А слідом злидні йдуть, як тисячі гидких шурів. З-під скинутої свитки нужденство виглядає. На возі біда розляглася. А з горщика з пісним борщем стирчить костистий голод.

Не дивиться.

Наліг на плуга. Кропить землю вже останнім потом.

А в голові, під мокрим волоссям, легенда встає— підіймається.

II.

Кажуть люде:

„Буде ще врохай достатку, щастя й волі. Буде, коли холмщак натрапить на нього... на „камінь долі”,—заклятий, чудодійний камінь.

Про нього саме й думає холмщак, що крає скибу життєтворчим плугом.

В старі часи, коли над Холмчиною сонце всміхненим вставало, коли в сльозах не милось до постелі, у ті часи (так кажуть люде) жив тут господар вільний та заможний.

Він сіяв, де хотів, бо поле його було. Пройде лише вірною сохою — і вдягнуться золотом вдячні ґрунти. Життя йшло з ним в парі, живі пісні йому співало, прості, як все довкола.

Позаздрів йому сусід, пожадливий, лихий.

Насідати почав. Шмат за шматом землі відгризував. Чарами — хитрощами на мирного господаря злида накликав. Силу його з земліссав, білим хлібом заїдаючи сваволю.

А сини в господаря нерозважні були, ледаці.
Не берегли батьківського скарбу. Не стояли за землю свою.

— Вистарчить!

Та не вистарчило.

Вкрилось поле терном, колючками. Вкрилось квітами недолі, вродило гіркими слізми.

Почали сини благати батька:

— Тату! що нам діяти, щоб жити, не загинути?

Взяв батько „камінь долі“, заорав його десь в полі та й каже синам:

„Лише на цій землі — все щастя ваше. Хто зійде з неї, навік із долею розминеться. Коли схочете знайти його, оріте глибше, крайте скибу до нетра. А як виорете „камінь долі“, — всміхнеться вам сонце волею, всміхнеться — щастям, добробутом.

Скріпиться тоді сила ваша.

Ясною дниною блісне.

Шезне з поля будячче.

Злидні — з хат.

З рук — пута.

І заквітне Холмський край квітами нового життя, щасливого.

Так буде. Амінь“.

III.

Оре холмщак поле, оре. Потом поливає, на плуга міцніше налягає, до нетра достає.

— Ори, мій плуже, глибше! Крайся, скибо, легше!

Оре, „каменя долі“ шукає.

І вірить, що виоре.

І тоді перестане колоситися нива терном злиднів, неволі. Зілля смутку спалить всміхнена

земля. Сонце щирим золотом вкриє всі загони.
Росквітчиться Холмщина, як дівчина до шлюбу...

В думках повторює легенду.

І глибше оре, налягає, потом поливає.

Бо вірить, що виоре таки той довгожданий „камінь долі“.

1925.

Заклятий дзвін

Другого року всесвітньої війни. Йшли хмари з заходу. Тут завжди з заходу й хмари дощеві й всяка негода. З заходу слота осіння, відлиги зимові та люті хуртовини, що нищать працю холмщака й душу жахом огортають.

Другий рік над Хомчиною хмари сунули.

Не Ілля святий на своїй колесниці по небу їздив, — то стальові гармати гуркотіли. Не вечерю селянки варили, не вогні пастухи на полях розкладали, — вбогі села горіли, небо димом, загравою зодягали.

Як хмари по небу, так військо по землі тяжкою ходою посувалося, одно на одне насідало, греміло, стогнало.

Але тяжче стогнали селянє. Їх солдати з рідного сміття знімали, на далекий схід, до незнаної долі виганяли.

На шлях вигнання.

Як вітер, почавши від краю, гонить хвилю за хвилою по золотих плахтах селянського жита, так від Томашева, Замостя, Скербешева село за селом, по черзі, знімалися, ішли на схід.

Дійшла черга і до того села, що над Бугом.
Наказ прийшов:

— Дзвони знімати, в Росію відправляти, бо німець із святої міді ладунки відливає, з них стріляє до війська, до людей православних.

Розмова коротка, як козацький нагай.

Зійшлися дядьки. Старші радять, а молодші лізуть на дзвінницю, дзвін за дзвоном на линвах спускають.

Стогнути дзвони, щось жалібно промовляють, а в селян серце крається. В жінок уже і сльози на віях.

Дзвонів було троє: два малих, а третій трохи більший. Та найстарший, І не звичайний, а з закляттям: перед двістами роками якийсь побожний чоловік його цій церкві дарував із написом: „А хто сього дзвонона хотів би от церкви відлучити, собі привласти, на грішне діло зужити або до іншого села чи міста перевезти або подарувати, той буде проклятий, а дітям його анахвема“.

Здрігнулося щось у душі селян, мов та мідь від дотику землі.

— Хіба ж нам прокляття на себе стягнути?

Та вже мало часу: пливуть хмари з заходу, гремить грім стальовий, луна полями йде, заграва червоними очима в душу зазирає.

Кваплять козаки.

Нагаї розказу пильнують.

— Ладуйте вози! — каже староста церковний, що віком всіх найстарший. — А ви, куме Іване, і ви, куме Даниле, ходіть за мною.

Коло плота стали. Вуха один до одного нахиляють. Радяться. Аж файки в них позгасали, бо справа поважна.

— Аби стемніло, — шепчується.

А до молодших:

— Ано, хлопці, наказ то наказ, — на воза кладіть усі три, в мягеньку солому, бо це не прості пасажири. Оттак, добре! Накройте ще зверху, щоб ні дощ ні сонце не ушкодили іх.

Поклали.

— А тепер ідіть до хат, самі в дорогу ладуйтесь. А ми тут попильнуємо.

Стоять троє старих, як три свічки над небіщиковим. Вуха один до одного схиляють, тихо радяться. А файки так і забули запалити.

— А де дзвони? — гукає козак.

— На возі вже. Вирушимо зараз.

Помацав у соломі, махнув нагаєм і тільки курява слід показує.

— Чи не час? — шепчується.

— Час. Стемніло вже. Одні зірки все бачуть, та нікому не скажуть.

Перехрестилися, старі мязи напружують. Заклятого дзвона з воза зняли, обернулися й понесли. Вже на цвінтарі. Ледве-ледве сиве волосся серед кущів біліє. А ось вже і зникло. Тиша. Тільки там на цвінтарі, що за церквою, під шпадлем земля крається та радо жовтим пісочком розсипається. Поставили дзвона край могили, поцілували, перехрестилися. Та й каже староста:

— Ти заклятий і ми тебе ще заклинаємо: лежи тут, нікому в руки не віддавайся, доки не прийде час твій.

За ним старий Іван:

— Не дзвони, щоб не почули тебе, щоб не заполонили, чужим дзвонити не змусили.

Нарешті Данило:

Тільки раз до року, як що ми не вернемось,
подзвони в святий Великдень: хай знають холмщане,
що сила їхня в землі захована, хай слухають її та
зміцнюються духом.

Всі разом:

— Доки не прийде час твій.

По черзі землю кидали. Насипали могилу й
куща посадили, а якого — і самі не зауважали в тьмі
нічній.

Небом заграва пливла, а шляхами — вигнанці.
За Прип'ять, за Дніпро, за Десну. З водозбору Вол-
ги напилися, а коли озирнулися — могилок по шля-
хах, як зірок на небі. Тифус поклав на спочинок
у полях, у гаях та край битих шляхів сотні холмщан.

Виросли могили й над стомленим Іваном та
Данилом. Лише вмираючи призналися, що заклятого
дзвона в той вечір на цвинтарі закопали та могилу
на ньому насипали, — а де, не сказали, бо й самі
не знали.

— На Великдень слухайте — він у землі за-
дзвонить. Коли церква ваша вашою буде, прийде
його час... і задзвонить він так, що вся Холмщина
проснеться. Тоді він сам віддастяся вам у руки.

Склади кістки свої дідуся в чужій землі. А ді-
ти їхні в рідне село по війні вернулися. Глянули—
їхня церква вже не їхня, вже хрест на ній не той і
спів чужий лунає.

Заплакали, засумували.

Єдина втіха: раз на рік, коли Христос встає із
гробу (так кажуть люде), заклятий дзвін десь дзво-
нить у могилі. І хто прикладе до землі вухо, той
ясно почує його звуки. Та почує лише той, що тра-
пить усамраз...

— Коли ж ти знов задзвониш нам у святу неділю, в рідні свята? — питаютися його.

І в звуках дзвону великоміського, десь у нетрах землі, чують:

— Прийде мій час...

Таке-то кажуть люде.

1925 р.

Старий учитель

З обох берегів — зелені килими. А між них — срібна стъожка Гучви. Не широка, не гомінлива вона. Та славою вдяглася, як та молодиця в білу свитку на весну. І сниться їй та слава, стара слава, одвічна. Колишучись в мягких берегах, шепотить вона крізь сон старі перекази про себе. Згадує: татари з неї воду пили, як місто Червень брали, турки з ній коні напували, козаки Богдана охолоджували її срібними хвилями своєю гарячою кров.

Тихою шкляною стежкою по луках йде вона й мріє.

Як біла пара вечерами, пливуть її мрії, по зелених долинах стелються, до селянських хаток допливача.

Вечорами та ранками стає пара над Гучвою, біла, як сніг, і легка, як пух.

Іноді й в місячну ніч, — і тоді вона сивими тінями розплітається, як колись сиве волосся старого вчителя.

— Тихше!

Над річкою село, на горбку.

З призьб, з вікон, з воріт дощатих, як на образі, малюються зелені луки над Гучвою.

Вдивляються селяне, і щось тремтить у них в душі, десь глибоко, глибоко.

— Тихше!.. Дивітесь — сива голова, волосся, борода... Ось росте росте, посугається над лукою, ближче... ближче... Пізнаєте? То він, старий учитель. Іде до села дітей одвідати.

Щось незрозуміле тремтить у глибинах душі, як зачарована таємниця, як сполохана радість. А разом з тим якийсь млісний холод повзе по спині.

І замісьць буденної балачки в сотий раз із вуст селянських таємнича легенда ллеться.

— — —

— Так. Це він, старий учитель.

Тридцять три роки він тут служив. Усі пройшли через його школу. Всі, як з криниці, напилися його любові. Всі як, при сонечку, загріли при ньому хоч трохи свою хлопську душу. Всі, як в того вогника, позичили собі світла, що світить тепер у маркітних хатах. Побілив волосся жорстокий час, розгубилася сила по прикрих стежках життя, старість сіла на спину горбом. Блюзірсько трясла вона тими руками його, що так щедро сіяли тут насіння людянності.

„Ще два роки зсталося, — повторював він, — ще два роки — й емеритуру дістану, спочину спокійно, „дивитися буду на ниву, що засіяв, та ждатиму смерти“.

А потім:

„Ще рік... ще півроку... швидче, бо сили вже мало“,

Але радість із смутком мішалася. Коли емеритура прийде — не буде він більше пестити русаві голівки, не буде дітям книжок роздавати, до світла кликати, про майбутній розцвіт Холмщини оповіщати. Не буде вже більше їхнім учителем, — чужим буде, самітним. І сльози, спадаючи на бороду, а потім униз, цілували втомлені руки.

— Діток жаль, як сонця, як квіток в осені.

Наступила на Холмщину війна кріавою пятою. За селом, що циганським шляхом пішло на вигнання, пішов і він. Аджеж він учитель, повинен ділити з народом і радість і злидні. І ділив він три роки, та разом із селянами вернувся на рідні попілиця.

Сумно всміхнулись їм поля, шанцями, як віспою, пориті. Оголені комини витягали до неба свої довгі ший, здалека вістку подавали. — про спалені хати. Не хлібом та сіллю, холодним попілом вітало село своїх любих дітей. У холодних землянках міцно засіли злидні, як всевладні господарі. Вони ж тепер життям керують!

Глянув старий учитель на школу — в ній уже інший учитель і іншою мовою навчає. А він тридцять чотири роки тут учив, серце приросло до неї, як до власної. І ось — інший...

„Коли б ще півроку — емеритуру мав би, — повторював, — спокійно дійшов би до цвінтартного спочинку. Колиб ці півроку — не пік би руки той шматок хліба, що його селяне дають йому, віднимаючи від голодних дітей. Очей не гриз би сором. Не був би жебраком“...

А тим часом з хати до хати ходив. Ночував, куди кликали, ів, що давали. За це дітей забавляв, учив рідного слова, що його в школі не вчили.

І діти юрбою за ним бігали. Як старого дуба паростки оточували. Слухали казок його, переказів: про Червень місто, про „Бабин копець“, про горку Холмську, про Буг, Угерку...

— Тримайся книжки міцно, не будёш їсти пісно.

І діти чи то букварця, чи то читанку на ніч під голову клали. І снилися їм сни чарівні: приходив старий учитель, на крилах по Холмщині носив їх; з височини вони на старі городища дивилися, зором міряли сріблясті стъожки річок, гаї та золоті пасма пшеници.

Діти через сон розмовляли, всміхалися, старого вчителя кликали.

Тішився старий. Але частіш та частіш по блідому обличчу котилися слізози на сиву бороду. Очі світилися сумом. Спущений зір його ховав у землю біль серця.

Чим дальше — сумнійший ставав. Блукав польами. Годинами над Гучвою сидів. Лише ввечері, коли сива пара над річкою з сивим волоссям його в одно зливалася, йшов до села нерівною хodoю, тихо шепчучи:

— Йди, простягай руку: може хто шматок хліба дастъ, може, як пса приблуду, до хати впустить.

Пішов раз на Гувчу. Жалі з водою пускав. Уже вечір муслиновою парою втягнув долину, а старий усе ще на березі сидів, непорушно дивився, як куриться пара над водою, наче волоссям кучериться, як піднимається вгору ладоном кадильним.

Всі були певні, що старий учитель уже в когось ночує, — і спокійно лягли спати.

А вранці хлопці, як гнали корови на росу бе-
регом Гувчи, побачили старого під деревом. Сидів
він непорушно. Сива пара над ним кучерами вила-
ся, з сивим волоссям зливалася.

— Добриден, дідусю!

Це був його перший добрий день: уже не світи-
лися сумом його очі, не палив лиця сором жебрацтва, а
рука не мала більше потреби витягуватись за-
офірою.

Вмер старий.

Білий туман Гучви з білим волоссям в одно
зливався. Густішала пара, кучерилася, хвилясті пас-
ма роспушкала, немов би наслідувала сиве волосся ста-
рого вчителя.

— —

Вечір.

— Тихше ..

З туману встає, визирає. Вже ясно видно в
гущавині туману — обличча, очі, ніс... Ось довга
сива борода, ось біле волосся...

Вдивляються люди в білу пару над Гучвою, си-
дячи на призьбах, порогах. Дівчатка маминих спід-
ниць тримаються. Хлопці до батьків горнутуться. Не
спускають очей з Гучви, де з білої пари обличча
вчителя складається, де туман волоссям кучериться,
бородою по долині стелеться...

— —

Як вечірня луна над Гучвою, йде чутка-лєген-
да, що старий учитель із туману встає, щоб на лю-
бих селян подивитися. А коли засне село, він схо-
дить з річки, до хаток заглядає, розносить дітям сни

чарівні про дива на Холмщині. А хто з діток на ніч під подушку рідну книжку положить, того старий учитель у сні навчає. А встане — про все знає.

І діти, щоб навчитися рідного слова, що його в школі не чують, під подушки книжку кладуть, промовляючи:

— Прийди, дідусю, навчи Ганусю.

І вчитель приходить, навчає.

Отак йде, шириться легенда про старого вчителя, як та біла пара над тихою Гучвою.

1925 р.

„Світе Тихий“

Ой, дзвонили колись дзвони, дзвонили. В усі неділі святі та в празники.

Живим голосом дзвонили. До церкви кликали Бога хвалити, клопоти, працю забути, духа скріпити.

І не луна лісами йшла, не містки на річках тримтіли, не вітраки на горбках гуркотіли, то серця холмщан тим дзвонам відгукалися.

Відгукалися тихою молитвою над скибою заораною, над стрічками-загонами, над житами, потом політими.

Збирали холмщане в своєму серці всі жалі, все горе з цілого тижня, а в неділю святу, коли дзвони задзвонять, разом із свічкою перед образом в офіру складали.

З покорою:

За горе і радість, за хліб і голод, за хворість і здоровля.

— Все це від Бога, — вірили: — і мед солодкий і ліки гіркі.

І горіли тоді свічки, горіли, як тізорі на холмському небі. Одна одної краще, яскравіше. Бог-

ники натхнено догори поривалися. До Того, Що найвищий за всіх, що добрий за батька й матір.

І співали дяки та старі паламарі, а за ними вся церква:

„Світе Тихий святої слави!..“

Слави Отця небесного, слави безмежної, вічної.

І Бог був серед них. Близько-близько до всіх, коло кожного. Відчували Його, як сусідів своїх, що тут обіч молилися.

Ой дзвонили тоді дзвони, дзвонили, — та враз і перестали.

І свічки позгасали.

І спів обірвався.

Тиша. Церкви позамикані.

„Світе Тихий“ у святі вечорі лиш гаї шепотять.
А піддзвонють їм — лише квітки польові.

— — —

—Що сталося?—питається Христос Матері Пречистої, — невже холмщане і Мене і Тебе, Мати, забули?

—Ой, не може цього бути на Холмщині. З стародавніх часів і до нині холмщане за „Пречисту“ в Холмі памятають.

Сходилися, зїздилися. З усіх закутків Холмщини та Підляща. Грали лірники, пісень співали побожних, а народ шепотів Нам хвалу, як ті квіти, як стеблинки в полях та лугах на весну. Ой, не може того бути, щоб змінились холмщане. Сину мій і Пане мій! Ти пішли кого з слуг Своїх на землю, хай довідаються правди.

Згодився Христос.

Вирядив у подорож Юрка-вояка, бо коня має доброго та ще й зброю.

— Пойдь, — каже Христос, — на землю, об'їдь усі холмські шляхи та довідайся: чому дзвони не дзвонята у неділі святі, чом свічки не горять по церквах, молитов не творять вже холмщане.

Поїхав святий Юрко-вояк. Усю землю Холмську об'їхав, від Сяну й Вепра до Гучви й Буга.

Через ряди-годи на небо вернувся.

— Від того, — докладає, — дзвони не дзвонята, свічки не горять і пісні не лунають, бо церкви позамикані. Пішли, Господи, кого з великих святих Твоїх, щоб людям на думку поклав церкви Твоїї повідчинити. І задзвонята знов дзвони, і свічки запалають, і пісні zalунають на славу Тобі та Пречистій.

Післав Христос трьох угодників: Миколу Чудотворця, Йова Почаївського та Онопрія Яблочинського.

Вони добре холмщан з-давен-давна знають, бо не раз їх на „одпустах“ бачили.

— Ідіть, — каже їм Христос, — на Холмщину, накажіть Моїм іменем церкви відчинити, хай вільно хвалять холмщане Мене та Пречисту.

Пішли святі пішки, бо коней не мають.

Довго ходили шляхами широкими, стежками польовими. Переїшли всю землю холмщан. Тай знову на небо вернулися.

— Ой, дзвонили би дзвони, дзвонили, й молитви б холмщане творили, — та церкви позамикані. Ми іменем Твоїм наказували, до сердець людських стукали, до совісти їхньої промовляли, — не послухали нас, не відчинили церков.

— Світе Тихий, іди вже Ти Сам на бідну цю Холмщину. Тебе вже напевно послухають.

— Що ж робити, піду!

Коли майський вечір до Холмщини наблизився, спустили ангели з неба на землю світло-сяні східці з золотого проміння.

Зійшов Христос — Світ Тихий — на землю холмщин і пішов по битих шляхах, по стежках польових, по селах сумних.

Як до дверей — до сердець людських стукає:

— Відчиніть Мої церкви холмщанам. Хай подзвонята у дзвони, хай пісень поспівають, хай славу Мені й Пречистій до неба знесуть, життя миром-спокоєм прикрасята.

Та глухі ці люди на голос Христовий.

Наче пустка, в них сердце мовчить.

Не хочуть почути Христа.

Не спиняється Він, усеходить шляхами, стежками, по селях, містечках, — кличе, стукає до сердечь, як до дверей зачинених, — усе жде, що почують Його голос, що відгукнуться...

І кажуть люде:

— Ввечері, коли сонце на землю золото-сяйні східці з проміння спускає, Христос — Світ Тихий — на Холмщину сходить, рани холмщан лікує спокоєм небесним, болі лагодить надією, сили зміцнює терпінням.

Вийде холмщак із хати над вечір, пильно-пильно вдивиться в сяйво вечірнє, що ласкою Божою ллється з неба на його ниви, потім політі, й в потоках світла проміннястого бачить Христа, — стойте Він світлий, у білолілейній одежі, прозорий, як пара вечірня, тихий, як смуток всесвіту. З очей слізоз росою діамантовою по землі розсипаються, а Сам сумно-сумно дивиться на церкви зачинені, на цвинтарі спустілі, на дзвінниці мовчазні.

І жде терпеливо:

Коли люде холщанам церкви відчинять, коли в них дзвони задзвонята, пісні залунають, молитви вільні, як той дим кадильний, до неба знесьуться...

А дерева тихо моляться шепотом:

„Світе Тихий святої слави Отця небесного“...

Зачують цей спів у душі своїй холмщане й втірять природі молитовним шептом, здалека дивлячись із сумом глибоким на церкви зачинені, де колись:

І дзвони дзвонили,

І свічки горіли,

І щастям спокою лунало в часи вечірні:

„Світе Тихий“...

Чого так сумно ліс шумить

Може де-инде інакше було, може де-инде все простіше іде, а на Холмщині нашій то як в старі часи, так і нині все робилось і робиться якимсь чудом-дивом.

Хоч би той шум Холмського ліса!

Прислухайтесь: живий голос у ньому, сумний, журливий, розпучливий. Чи то на свято-тихому брезі Буга дулібського, чи то на мрійній річці Гучви, чи то на гомінливих берегах зрадливого Вепра, — всюди цей шум є одинаковий.

На Холмщині ліс завжди жив у згоді з народом. Особливо ж у ті часи, коли ще тут не було панів, а всюди були лише люде. Уявіть собі: скрізь-скрізь самі люде! Орутъ, сють, жнутъ, хліб печуть, богів своїх вихвалують.

Оре, було, холмщак поле або шляхом йде, — ліс здалека його вітає, головою весело киває, рука-ми — вітами гостинно до себе в тінь закликає:

— Йди, відпочинь у зеленій моїй світлиці на
мягкому килимі шовковому. Я тобі сил нових діллю!

І лле він ту силу, як старий мед, міцну. Та
просто в груди. З кожного листка, з кожної галу-
зочки лле.

А діток як побачить у полі — аж гилками за-
махає.

— Біжіть, діти, біжіть швидче до мене! Я
вам зайчика покажу під кущиком, на сосни вивірок ви-
пушу, до грибів таємною стежкою заведу, розстелю
цілий килим запашної „зубрівки“, сунниць, чорниць...

А зблукають діти,— ліс їм ялиновими пальця-
ми стежку до дому вказує, на поле виводить та ще:
„Здоровенькі бувайте!“ — здалека шумить.

Наскочать, було, ятвяги, литвини або татари.
Знимуться пожежі. Загремлять мечі. Залунають зой-
ки, лементи, стогони.

Здрігнеться старий ліс.

— Де мене, діти, до мене!

І так сховався холмщаків, що ворог ні оком не
побачить, ні вухом не почує.

— —

У той саме час у ліса син-первісток народив-
ся, на ім'я Зелений Шум. Коли душа батька напов-
нилася вщерть любовю до людей, через край із неї
вилився Зелений Шум і розлився по всьому лісові,
як повіль весною. І не було йому ні краю, ні меж,
ні кінця.

З душі ліса він повстав.

Тому ніхто не бачив його, — лише серцем від-
чували та вухом чули. Але переказують, — в якісь
такі дні, яких ніхто не знав, Зелений Шум юнаком

по лісі ходив: волосся русяве, як хмарка, пухке, лице — як та заграва майська, одежа з зеленого оксамиту. Йде, на дудку грає. Сміється. І все радіє довкола. Веселий, лагідний, чулий.

Та рідко хто бачив його, лише чули його спів зелений.

Сяде або ляже холмщак під деревом, підведе очі понад високі густо-чупрінні верховіття, туди, де Бог світло-усміхненим оком дивиться на свою любу дитинку — землю. Серце роскриється так, що голос травки чує, думки комах розуміє.

А Зелений Шум, як хвиля, гойдається вгорі й сяйно співає, мов ті козаки десь за горою. Хто уявить собі тоді спів Зеленого Шуму! Кращого за ліру дідусеву, за музику троїсту, за сопілку пастушу!

Зниметься Зелений Шум над Сяном і, як той розважений рибалковий човен, пливе над Бугом, Гучвою, Угеркою, й спів його луною відгукається десь ген-далеко в українських степах

— —

Співав Зелений Шум.

Холмщане працювали. І самий ліс і Шум його весняний — за свій вважали.

Та прийшли пани.

Дідичі.

Мірати ліс почали, як ту шкіру бичачу. Мов чираками, високими копцями вдягли його довкола. Паперами та ще з печатками, як ланцюгами, до своєго імені навіки привязали.

Через трупи столітні блюзнирсько ходять, молоді паростки, як ті сільські дівчата, нищать, зневажають.

— Він наш, — з душою, з тілом і з Шумом Зеленим.

— Лише з дозволу нашого ласкавого, — кажуть, холмщанам, — ви можете до нього вступати, а Шуму Зеленого — то слухайте здалека.

— Так право каже.

— Так буде.

Не сміють люде відвідати старого, Шуму Зеленого послухати під наметом столітнім. А діточки здалека дивляться на килими зелені, суницями, чорницями та квітками барвисто вишиті.

Заплакав старий Ліс. Пірвав з роспуки на сої зелену одежу. Кинув її на брудну землю. Застогнав, забився в холодні стіни хмар.

— Лишенько мені, сиротині бідному!

Глянули здалека холмщане. Та обняти його, пригорнутися, горем його поділитися не могли, бо панські копці та гайові добре стерегли всі доріжки до нього...

— О Боже, не дай мені на самоті загинути, пішли мені ще сина, хай піснями своїми старість мою звеселяє!

Посивів, побілів старий ліс.

І в той саме час у нього син народився — Білий Шум. У білий кожух одягнувся. Обійняв він старого батька холодними руками і заспівав йому нову пісню. Страшна була ця пісня — пісня скарги, погрози, бунту. Як той лютий звір, шумів, ревів він у верховіттях дерев:

— Бережіться! не дам я скривдити старого батька, не дозволю торкнутися тіла його. Холодом вбю, снігом засиплю...

— Фююу! — свистів Білий Шум у галузях дерев, як грізний дух пекла, погрожував вітами, сипав у вічі людям сухим снігом...

Та дарма.

Рубали сокири, стальові пили підгризали гострими зубами віковичні дерева і валили їх трупом...

Не витримав Білий Шум.

І коли ясна весна зазирнула в маркітний намет старого ліса, — Білий Шум вмер...

— — —

Заплакав знову Ліс, то там, то тут уже лисий, зо всіх боків обшипаний. Слабий, тремтючий. Зніс очі до гори, безсило зітхнув і прошептав:

— Боже, дай мені ще третього сина. Хай він мої останні скарги небу перепов'єсть, хай мої думки зіркам розкаже, хай жалі мої в сумних піснях людям виспіває.

І в ту мить народився в ліса третій син — Чорний Шум, як та жалоба в очах удови, як та пісня похоронна, як той плач дітей-сиріток при ліжку матері, що Богу душу віддає.

Сумний, журливий.

Обійняв батька старого, пестить його сиві куцері лагідними руками, а сам день і ніч жалібно співає.

І під пісню цю вмирає холмський ліс. Вмирає поволі, але певно. Безсилий, засуджений на смерть.

А Чорний Шум по лісу ходить в чорному одязі ченця (так кажуть люде, що бачили його), з-за кущів виглядає, людей до себе закликає, благає ратувати його любого батька.

І хто пильно вдивиться у темні закутки ліщин, серед віття ялин, або в глибину ярів, що поросли

кущами, побачить Його в чорнім одязі, з сопілкою в руках.

Сидить замислений та жалібно грає.

Зайдіть до Холмського лісу, сядьте тихо під деревом, прислухайтесь.

Чуєте?

То Чорний Шум свою сумну пісню співає, старого батька оплакує, передсмертну йому пісню співає...

Лихе зілля.

Коли люд хрещений, працею — турботами,
втомлений, мирно засипає, сходять з неба ангели
Сходять на сійбу.

Бо ж не все з'орав ще плуг селянський. Є ще
яри глибокі, межі між полями, вигони й всякі інці
кутки - закутки, де ніколи ніхто не оре, не сіє.

А й там проте щось сіється, росте і квітне.
Усяке зілля.

Сіють його ангели на користь, на ліки та по-
житок людям.

І кому Бог відкриє, той знає, що й до чого є:
одно від недуги, друге — на кохання щасливє, тре-
те на спорення в праці, інше на вроду та вдачу...

Тай на інші потреби, бо ж має їх людина без
міри, без ліку; тому й зілля є, як зірок на небі.

І не збегнути всього, не вивчити.

Є зілля звичайне.

А є й особливе, що силу вищу має, що чуда
творить, або чари наводить.

Є зілля на волю, на щастя й міць народню.

Колись його діди наші знали, й жили — панували. Ворогів від землі своєї прогоняли, мечем славу здобували.

А потім — забули, здоптали власними ногами. І відвернулася від них і слава й воля.

— —

І почали молитися батьки наші:

— Боже, пішли нам таке зілля, щоб воно нам знов силу, й славу, й волю привернуло.

Бог любить холмщан, тому часто й хрести тяжкі їм посилає.

Послав їм і зілля чарівне.

— На силу, й славу, й волю — каже, — посилаю вам це зілля. Бережіть його, не допчіть, а плекайте, як зілля свячене, — й сила, й слава, й воля самі засінуться на вашій землі.

— Яке ж це зілля? — питаютися.

— Зілля „згоди-єднання“.

Де росте й квітне воно — там лихо здаля обминає, там сила у дусі й тілі, мов той плід, сама завязується, там слава червоним маком квітне, очі вабить, там воля всміхнена широкими шляхамиходить, обійтися стереже.

Раз на рік ангели сходитимуть на землю Холмську, засіватимуть це зілля згоди й єднання.

— —

Сходили й засівали.

І зілля „згоди-єднання“ росло й цвіло, плоди сили, слави й волі давало.

Світ дивувало.

Як ворожа сила хмарою біля порога стане —
всюди клич лунає:

— Зілля „згоди-єднання“!

— Для ратунку!

— Для сили!

— Слави!

— Й волі!

— Рвіть зілля „згоди-єднання“, шляхи посыпайте, хати вистілайте, під голову кладіть, спокійно спіть.

Сплять холмщане сном спокійним. Ніч на частах стойть. Зорі в небесних світлицях сковались. Заснули шуми лісові й шепоти левад. Морок сковав за пазуху всі блідо-сині нічні світотіни.

— —

Засіявши зілля „згоди-єднання“, відійшли ангели в небесні світлиці.

Тиша...

Цур!

Хіхікання пекельне тихо плеще у просторі.

Близьче.

Огидною повіддю розлилось по землі.

Із темряви встає злий дух.

— Ха-ха-ха! — луною котиться, жахом у гаях відгуквається.

— Засію й я вам зілля! міцне, тревале, пло-довите, не то що ваше. Коріння до самих нетр пускає, росте в млі ока, кровавим запахом мозоки морочить, творить у них примани щастя. Xi-xi-xi! —

І посіяв злий дух на землях Холмщини пекельне зілля „сварок-ворожнечі“.

Де не зійде лише ніжне зілля „згоди-єднання“, там „сварок-ворожнечі“ коріння вже пускає, в доб-

рого зілля ґрунт вириває, людей до братовбивчої
борні пекельним запахом схиляє.

Поморочилися слабі мозоки.

„Сварку-ворожнечу,“ бортьбу, колотнечу — за
бога вважають, що щастя й волю дасть, — а „згоду-
єднання“ — злим словом називають, проголошують
зіллям шкідливим.

І полють його у чаді-тумані.

Росте лихе зілля, корениться, множиться, само
засівається.

А дух злий по ночах радіє-співає:

— Ха-ха-ха! Xi-xi-xi!

— Будуть жнива слізми, будуть кровю багаті

1926 р.

ВИДАННЯ „НАШОЇ БЕСІДИ“.

Зол. Гр

1. В. Острівський. Хрест отця Василя. Повість з життя Волинського духовенства, в артистичній обертці	2 —
2. В. Острівський. Нові легенди Холмщини. Розкішне видання	1 50
3. В. Острівський. Веселі оповідання. Друге видання. Друкується	1 —
4. Проф. Ів. Огієнко. Свято української культури. — 80	
5. Д-р В. Дмитріюх. Лікування ран. Септика, антисептика, перевязки	— 70
6. „Наш Світ“ з 1925 р.	5 —

Адреса для замовлень:

„Nasza Besida“. Warszawa, Długa 50, т. 47.
Konto w P.K.O. 8818.